

Frivillig arkeologisk utredning

PAJSOBERGET

inför expandering av bergtäkt i Grangärde socken, Ludvika
kommun, Dalarnas län

2023

Arkivrapport dnr 81/23

Linda Wigert

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY

Fastighetskartan: © Lantmäteriet.

Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

Dalarnas museum, Falun, 2023

Sammanfattning

Under maj 2023 genomförde två arkeologer från Dalarnas museum en frivillig arkeologisk utredning vid Pajsoberget, Ludvika kommun, Dalarna. Utredningsområdet var strax under sex hektar stort. Det fanns inga sedan tidigare kända lämningar inom området.

Vid utredningen påträffades fem övriga kulturhistoriska lämningar i form av kolningsanläggningar och en husgrund från historisk tid. Lämningarna har registrerats i Kulturmiljöregistret.

Om exploatören väljer att genomföra sitt planerade arbetsföretag bör lämningarna visas hänsyn enligt skogsvårdslagstiftningen. I övrigt bedöms inga ytterligare arkeologiska insatser som nödvändiga.

Inledning

Under maj 2023 genomförde två arkeologer från Dalarnas museum en frivillig arkeologisk utredning i form av en fördjupad fornminnesinventering vid en bergtäkt vid Pajsoberget, inom fastigheten Norhytte skog 1:3, cirka tre mil öster om Ludvika (Bilaga 1, figur 1 och 2). Terrängen utgjordes av kuperad skogsmark i sydvästsluttning, 265–300 meter över havet.

Marken bestod av ett relativt tunt eller osammanhängande moräntäcke ovanpå berg, som ställvis var storblockigt. Längst i norr var skogen avverkad, i övrigt bestod vegetationen av äldre barrskog.

Inventeringen var en utredning utan KML-beslut. Beställare var Stora Enso Skog och Mark AB genom Ekdahls Bergundersökning AB, som planerar att expandera den existerande bergtäkten inom utredningsområdet (bilaga 2, foto 1).

Antikvarisk bakgrund

Inom utredningsområdet fanns sedan tidigare inga kända kulturmiljölämningar. Även närområdet var tomt på kända lämningar.

Pajsoberget ligger i västra delen av *Grangärde finnmark*, ett finnskogsområde som sträcker sig från sjön Väsman i öst till gränsen mot Säfsnäs socken i väst. Området bosattes under 1600-talet av skogsfinnar som lovades upp till nio års skattefrihet mot att de bidrog till att bosätta och uppodla ödemarken. Bland andra återfinns byn Telningsberg cirka 1,5 kilometer nordväst om Pajsoberget och knappt 4 kilometer åt öst ligger Skattlösberg. Båda byarna nämns i dokument från 1726. I takt med att behovet av kol ökade, ändrade finnarnas förutsättningar för skattefrihet. Allt hårdare krav ställdes på bland annat kolleveranser till hyttorna och bruken i närområdet (Andersson 2003).

Syfte / Målsättning

Syftet med utredningen var att undersöka om ännu okända kulturmiljölämningar fanns inom utredningsområdet. Om lämningar påträffades skulle dessa dokumenteras och preliminärt avgränsas.

Resultatet från utredningen ska kunna användas av länsstyrelsen vid fortsatt hantering av ärendet samt utgöra underlag inför eventuella framtida arkeologiska åtgärder. Resultatet ska även kunna användas som underlag vid företagarens fortsatta planering.

Metod

Den arkeologiska insatsen bestod av en fördjupad fornminnesinventering där hela utredningsområdet besiktigades okulärt till fots.

Lämningar som påträffades beskrevs i text och fotograferades. Med hjälp av Riksantikvarieämbetets mobilapplikation Fältreg, kunde lämningarna mätas in och registreras i Kulturmiljöregistret direkt i fält.

Efter avslutat fältarbete gjordes en övergripande kart- och litteraturstudie för att om möjligt koppla de påträffade lämningar till historiskt dokumenterade händelser.

Resultat

Vid utredningen påträffades fem nya kulturmiljölämningar i form av övriga kulturhistoriska lämningar. Fyra bestod av kolbottnar, tre från resmilor och en från liggmila (bilaga 2, foto 2). En bestod av en husgrund från historisk tid med ett kallmurat spismursröse (bilaga 2, foto 3). För lämningarnas exakta läge inom utredningsområdet, se bilaga 1, figur 3. För detaljerad lämningsbeskrivning, se bilaga 3.

Slutsatser och utvärdering

Området vid stenbrottet är del av Grangärdes finnmarker. Här har finska nybyggare haft sina utmarker och framställt kol till hyttorna och bruken i närområdet. De kolmilor och den koja som påträffats bedöms vara rester efter denna aktivitet.

Runt Pajsoberget finns få registrerade lämningar. Resultaten från denna utredning, med fem nya lämningar inom en mycket begränsad yta, indikerar att även närområdet döljer många ännu okända kulturmiljölämningar.

Övriga kulturhistoriska lämningar skall enligt skogsvårdslagstiftningen, 30 §, visas hänsyn (1979:429). I övrigt bedömer Dalarnas museum att inga vidare arkeologiska insatser är nödvändiga inom utredningsområdet.

Referenser

Andersson, Anna-Karin (red.) (2003). *Kullen – en by i Grangärde finnmark*.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	-
Fornreg, uppdragsnummer:	202300593
Socken:	Grangärde
Fornreg, lämningsnummer:	L2023:2422-2426
Fastighet:	Norhytte skog 1:3
Koordinater, mitten:	N 6670811
(SWEREF99 TM)	E 482617
Höjd (RH 2000):	265-300 m.ö.h.
Inmätning:	GPS
Utförandetid:	2023-05-31
Undersökt yta:	5,88 ha
DM projektnummer:	1855
DM diarienummer:	81/23
DM foto accessionsnr:	DM ARK1855
Arkeologisk personal:	Greger Bennström och Linda Wigert
Projektansvarig:	Greger Bennström

Dokumentationsmaterialet förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

1. Kartor
2. Foton
3. Lämningsar

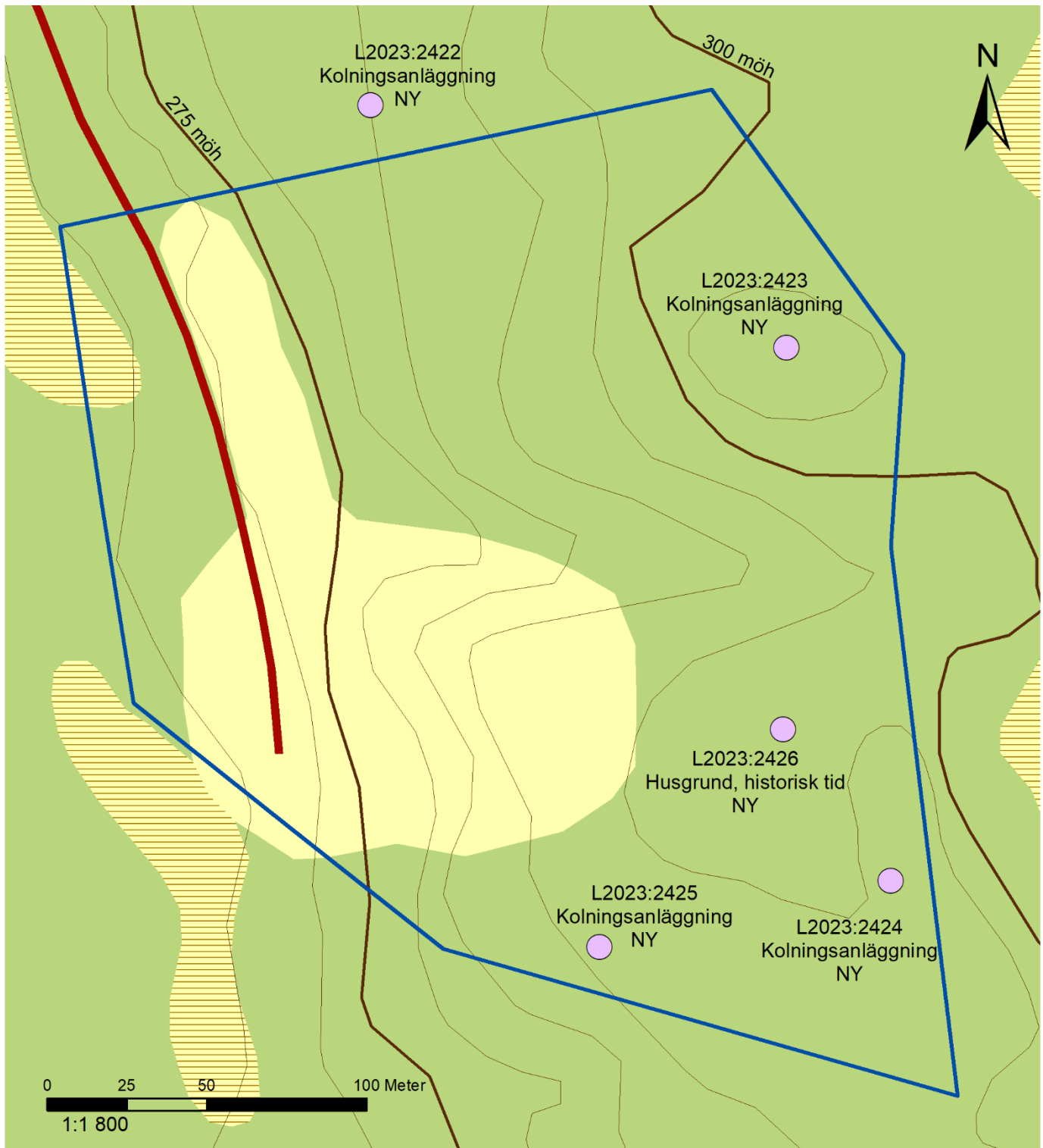
Bilaga 1

Figur 1: Översikt över Dalarna. Utredningsplatsen vid Pajsöberget markerad med röd prick.

Figur 2: Utdrag ur terrängkartan. Utredningsområdet vid bergtälten markerad med blått.

Figur 3: Utdrag ur fastighetskartan. Utredningsområdet markerad med blått. Övriga kulturhistoriska lämningar (ÖKL) markerade i lila och med lämningsnummer.

Bilaga 2

Foto 1: Översikt över bergtäkten. Foto från sydöst. Fotograf: Linda Wigert.

Foto 2: I förgrunden syns en av de oregelbundna täktgroparna vid L2023:2423. Foto från sydväst. Fotograf: Linda Wigert.

Foto 3: Närbild på det kallmurade spismursröset i L2023:2426. Foto från öst. Fotograf: Linda Wigert.

Bilaga 3

L2023:2422, Kolningsanläggning

Påträffades längs norra gränsen av området, i västsluttande, stenig moränmark med tallplantering. Lämningen var rund, 9 meter i diameter, och bestod av en kolbotten efter resmila. Ytan var smågropig och omgärdad av stybbdiken. Dikena var 0,8–2 meter breda och 0,2–0,4 meter djupa. I norr fanns ett röjningsröse som var 1,2 meter i diameter och 0,2 meter högt. Vid provstick med jordsond framkom rikliga mängder kol.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2023:2423, Kolningsanläggning

påträffades på områdets högst punkt i nordöst, på stenig moränmark med barrskog. Lämningen var rund, 10 meter i diameter, och bestod av en kolbotten efter resmila. Lämningen var omgärdad av ett dike som var 0,8–2 m brett och 0,3–0,6 meter djupt. I väst fanns oregelbundet formade täktgropar, cirka 2 meter i diameter och 0,4 meter djupa. Vid provstick med jordsond framkom ytterst sparsamma mängder kol.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2023:2424, Kolningsanläggning

Påträffades i områdets sydöstra hörn på kuperad, stenig moränmark i barrskog, invid en mindre våtmark. Lämningen var rektangulär, 7x8 meter stor (O-V), och bestod av en kolbotten efter liggmila. Ytan var smågropig och omgärdad av stybbdiken. Dikena var 1–2 meter breda och 0,3–0,6 meter djupa. I de fyra hörnen fanns bryggor över diket. Vid provstick med jordsond framkom rikliga mängder kol.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2023:2425, Kolningsanläggning

Påträffades i områdets södra del, i en västsluttande stenig moränmark med barrskog. Lämningen var rund, 7 meter i diameter, och bestod av en kolbotten efter resmila. Ytan var smågropig och omgärdad av ett oregelbundet dike. Diket var cirka 1 meter brett och 0,3–0,5 meter djupt. I sydväst var lämningen cirka 0,5 meter hög för att kompensera för markens lutning. Vid provstick med jordsond framkom rikliga mängder kol.

Övrig kulturhistorisk lämning

L2023:2426, Husgrund, historisk tid

Påträffades i områdets östra del, intill södra kanten av en bergknalle i kuperad, stenig moränmark med barrskog. Lämningen var rektangulär, 3x1,5 meter stor (NV-SO), och bestod av en kallmurad kojgrund. I nordvästra kortsidan fanns ett kallmurat spismursröse, 1,5x1,5 meter stort, murat av 0,2–0,5 meter stora stenar.

Övrig kulturhistorisk lämning